

GRAĐANI SRBIJE I POPULIZAM
Javno mnjenje Srbije 2017

Izdavač

INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA

Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje

Beograd 2017

Za izdavača

Dr Goran Bašić

Urednik

Dr Zoran Lutovac

Recenzenti

Prof. emeritus Vukašin Pavlović

Prof. dr Zoran Stojilković, Fakultet političkih nauka u Beogradu

Dr Zoran Pavlović, Filozofski fakultet u Beogradu

Istraživanje javnog mnjenja i izdanje ove publikacije finansijski je pomogao Fond za otvoreno društvo.

Tekstovi u ovoj knjizi rezultat su rada na projektu „Društvene transformacije u procesu evropskih integracija: multidisciplinarni pristup“ (br. 47010) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

GRAĐANI SRBIJE I POPULIZAM

Javno mnjenje Srbije 2017

Urednik

ZORAN LUTOVAC

INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA

Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje

BEOGRAD, 2017

LJUDSKA PRAVA I „OPASNI DRUGI“ U PERCEPCIJI GRAĐANA

ZORAN LUTOVAC*
GORAN BAŠIĆ**

Sažetak Uprkos tome što građani Srbije iskazuju generalno većinski pozitivan stav prema ljudskim pravima i položaju raznih „manjinskih“ grupa, procenat onih koji ne iznose takve stavove još uvek je zabrinjavajuće visok naročito kada je u pitanju odnos prema pripadnicima LGBT populacije. Ovakvo raspoloženje građana, pogotovo u slučaju jačanja radikalne desnice, lako bi moglo da prevagne na stranu onih koji smatraju da bi autoritarna država (ili pojedinac), trebalo da autonomno donosi odluke, a da ih građani, čak i na račun građanskih sloboda, bespogovorno prihvataju i žive u skladu sa njima.

Istraživanje javnog mnjenja je potvrdilo pretpostavku da postoji jaka korelacija između „opasnih drugih“ koje političke elite označe kao takve i negativnog vrednosnog stava građana prema njima. Među tzv. unutrašnjim „opasnim drugim“ građani Srbije u velikoj meri još uvek vide pripadnike nekih nacionalnih manjina, pre svih Albanaca, što je u direktnoj korelaciji s porukama koje političke elite šalju, kao i sa unutrašnjom i spoljnom politikom koju vode. U percepciji građana među tzv. spoljnim „opasnim drugim“ izdvajaju se NATO, SAD i imigranti i pored toga što ne postoji zaoštrena retorika prema njima, čak i uprkos proklamovanoj prozapadnoj orijentaciji i proimigrantskoj retorici vladajuće većine. Ipak, puštanje u etar direktnih ili posrednih kontradiktornih poruka o neprincipijelnosti Zapada ili o opasnosti od „uvoza“ terorizma s dolaskom imigranata – utiče i na formiranje negativnih stavova građana prema njima. Ukupno uzevši, na osnovu ovog istraživanja može se zaključiti da u segmentu odnosa prema ljudskim pravima i prema „opasnim drugima“ postoji znatan potencijal za razvoj ksenofobičnog populizma.

Ključne reči: ljudska prava, vrednosti, percepcije građana, populizam, „opasni drugi“

LJUDSKA PRAVA

U stručnoj literaturi pod pojmom ljudska prava podrazumeva se skup prava koja pripadaju svim ljudima bez obzira na lična svojstva, kulture kojima pripadaju,

* Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje Instituta društvenih nauka, Beograd.

** Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje Instituta društvenih nauka, Beograd.

uverenja i stavove koje dele. Ona su neotuđiva i pripadaju svakom pojedincu (Dimitrijević, Popović, Papić, Petrović, 2006), a države su dužne da, u skladu s univerzalnim instrumentima zaštite ljudskih prava, usvajaju propise, ustanovljavaju i razvijaju, na nacionalnom i lokalnom nivou, mehanizme za njihovo ostvarivanje i zaštitu.

Republika Srbija je ratifikovala brojne međunarodne dokumente kojima je pristupila univerzalnom sistemu zaštite ljudskih prava, a u ustavnim načelima ljudska i manjinska prava i slobode uvršteni su među osnovne konstitutivne vrednosti (Ustav, 2006: član 1). Pored toga, jedno ustavno poglavlje je posvećeno ljudskim i manjinskim pravima i slobodama (članovi od 18 do 81). Kako bi se ustavne odredbe sprovele, u javnim politikama su razvijeni instrumenti, mehanizmi i usvojeni su propisi na osnovu kojih se ostvaruju i štite.

Međutim, u Izveštaju o napretku Srbije za 2016. godinu Evropska Komisija ukazuje na to da uprkos postojanju pravnog i institucionalnog okvira za poštovanje osnovnih ljudskih prava nije obezbeđeno njihovo dosledno sprovođenje, uključujući i prava koja se odnose na zaštitu manjina. U Srbiji, u odnosu na prethodni izveštajni period (2014–2015) nije postignut napredak u obezbeđivanju uslova za potpuno ostvarivanje slobode medija i slobode izražavanja, a nije učinjeno dovoljno napora kako bi se poboljšao položaj lica koja pripadaju najviše diskriminisanim grupama: Romi, pripadnici lezbijske, gej, biseksualne, transrodne i interseksualne populacije, osobe sa invaliditetom, osobe obolele od HIV/AIDS i druge socijalno ranjive grupe.

U redovnom godišnjem izveštaju Zaštitnika građana Republike Srbije za 2016. godinu takođe se ukazuje na to da postoji prostor za unapređenje ljudskih prava, ali i na to da se ugrožavanjem ljudskih prava bilo kog pojedinca, a naročito pripadnika posebno ranjivih grupa, čini višestruka šteta, odnosno da je negiranje ljudskih prava u suprotnosti sa zalaganjem za evropske integracije (Zaštitnik građana, 2017).

Zaštitnik građana u godišnjim izveštajima za 2016. i prethodne godine, skreće pažnju na to da su nezadovoljavajući nivo ostvarivanja socijalnih i ekonomskih prava i povrede slobode izražavanja glavne prepreke punom ostvarivanju ljudskih prava u Republici Srbiji. I u Izveštaju Evropske Komisije o napretku – potvrđeno je da ne postoji povoljan ukupni ambijent za ostvarivanje slobode izražavanja (Evropska komisija 2016: 22). Da stanje u vezi sa ostvarivanjem ljudskih prava nije zadovoljavajuće potvrđuju izveštaji organizacija civilnog društva. Helsinški odbor za ljudska prava u Izveštaju za 2016. godinu konstatuje da ostvarivanje i zaštita ljudskih prava u odnosu na prethodne godine nisu unapređeni, odnosno da je stanje konstantno loše (Helsinški odbor za ljudska prava, 2017), a Beogradski centar za ljudska prava u svom Izveštaju navodi da je stanje ljudskih prava u Srbiji u 2016. pogoršano u odnosu na raniju godinu. Najveći problemi,

na koje ukazuje ovaj Izveštaj, odnose se na „politička prava“ (nedostaci izbornog procesa), vladavinu prava i rad pravosuđa (suspenzije prava, politizacija pravosuđa, pritisci na sudije i tužioce), socijalna i ekonomska prava (nezaposlenost, emigracija mladih, zdravstveni sistem), kulturna i obrazovna prava (obrazovanje, položaj nacionalnih manjina) i generalno loš položaj i diskriminacija Roma, LGBT, osoba sa invaliditetom i starijih. U ovom Izveštaju, kao i u većini drugih naročito se ističe problem nasilja nad ženama i još uvek izražen problem neravnopravnosti polova (Beogradski odbor za ljudska prava, 2017).

I u izveštajima „nezavisnih“ državnih organa i organizacija civilnog društva čiji rad je posvećen zagovaranju i promociji ljudskih prava društvenih grupa čiji je status nepovoljan zbog obeshrabrujućeg okruženja ili dugotrajnih nepovoljnih uslova života – ukazuje se na relativno dobar normativni osnov uređenja pojedinih prava i izuzetne teškoće u vezi s njihovim ostvarivanjem, naročito u lokalnim zajednicama, i zaštitom pred sudovima i drugim organima. U Izveštaju Zaštitnika građana Republike Srbije o sprovođenju Strategije za unapređenje položaja Roma¹, Lige Roma², „Praxisa“³ i drugih organizacija civilnog društva ukazuje se na to da je stanje ljudskih prava Roma i Romkinja loše uprkos napretku u normativnim garancijama njihovog ostvarivanja i zaštite.

Takođe se i u izveštajima koji se odnose na ostvarivanje prava osoba sa invaliditetom ukazuje ne samo na probleme u vezi sa ostvarivanjem pojedinih prava, već i na diskriminaciju i odstupanja od univerzalnih standarda (Nacionalna organizacija osoba sa invaliditetom, 2016). Ni u izveštajima o ostvarivanju i zaštiti ljudskih prava LGBT nema ohrabrujućeg napretka, ako se izuzme činjenica da okupljanja pripadnika ove populacije ne prate masovni protesti i nasilje „desno“ orijentisanih grupa (YUCOM, 2016). Poverenik za zaštitu ravnopravnosti u redovnim godišnjim izveštajima skreće pažnju na diskriminaciju žena, starijih, osoba sa invaliditetom i LGBT.⁴

STAVOVI GRAĐANA O POŠTOVANJU LJUDSKIH PRAVA

Većina građana smatra da se u Srbiji ljudska prava poštuju. Ipak, dominantna je skupina onih koji smatraju da se ta prava ne poštuju u potpunosti, nego „donekle“ ili „malo“ (79,1%), skoro polovina građana (46,5%) smatra da se ljudska prava u Srbiji donekle poštuju. Trećina njih (32,6%) mišljenja je da se ljudska prava malo poštuju.

¹ <http://www.pravamanjina.rs/attachments/IZVESTAJ%20ZG%20O%20SPROVODJENJU%20STRATEGIJE.pdf>

² https://www.ligaroma.org.rs/images/stories/vesti/MC/SKRUG_I_ZVESTAJ.pdf

³ <https://www.praxis.org.rs/index.php/sr/>

⁴ <http://ravnopravnost.gov.rs/izvestaji/>

KOLIKO SE DANAS POŠTUJU LJUDSKA PRAVA U SRBIJI	
Veoma se poštuju	11,3%
Donekle se poštuju	46,5%
Malo se poštuju	32,6%
Uopšte se ne poštuju	9,6%

Procenat građana koji smatraju da se ljudska prava veoma poštuju (11,3%) približan je procentu onih čiji je stav da se ljudska prava u Srbiji uopšte ne poštuju (9,6%). Među onima koji su saglasni da se ljudska prava poštuju je 43,6% žena i 56,4% muškaraca, a da se ljudska prava ne poštuju smatraju 55% žena i 45% muškaraca.

Dakle, stavovi ispitanika su pretežno koncentrisani oko ocene da se ljudska prava donekle poštuju. Skoro polovina njih saglasna je oko ovog stava koji načelno odgovara opštem stanju ljudskih prava u zemlji – solidna normativna zaštita ljudskih prava, ali nepostojanje efikasnih mehanizama zaštite i njihova nedostupnost na lokalnom nivou.

U odnosu na populistički diskurs ljudska prava jesu nepresušan resurs, jer su socijalni i ekonomski status i lična sigurnost veoma važni građanima. Prema rezultatima istraživanja 77,2% građana je veoma, a 20 % srednje zabrinuto u vezi sa zapošljavanjem, a čak 96,7% njih je mnogo (75,4%) ili srednje (21,3%) zabrinuto u vezi s problemom siromaštva. Ovi problemi građana, koji su realna bojazan i koji se odnose na njihova elementarna ljudska prava (socijalna i ekonomska prava) su čest motiv političarima da konstruišu strategije koje su prijemčive biračima, ali koje nemaju realno utemeljenje.

Ne bi trebalo zanemariti podatke iz istraživanja: a) da 41,8% građana smatra da nacionalne manjine u manjoj ili većoj meri zloupotrebljavaju priznata prava; b) da 50% građana, u većoj ili manjoj meri, veruje da LGBT lica ne bi trebalo da imaju ista prava kao heteroseksualni; c) da 44,3% ispitanika/ca smatra da su imigranti štetni za srpsku kulturu, a da je još 30% njih neopredeljeno u vezi sa tim stavom. U uslovima loših socijalnih i ekonomskih prilika različitost je za populiste najpogodnija meta – podele na „nas“ i „njih“, koji su po pravilu „opasni drugi“ i uzrok svih nedaća je klasična platforma „reakcionarnog populizma“ (Bašić, 2017: 147).

Populizam može biti „kancer“ ljudskih prava, on je u stanju da razara društvene vrednosti, konstruiše nerealnu budućnost, manipuliše nadom, tako da posledice populističke retorike pretočene u realne politike mogu biti nesagledivo opasne po stanje ljudskih prava. Takav populizam je „ksenofobičan“ po svom pojavnom obliku, a „retrogradan“ po posledicama koje proizvodi u društvu (Bašić, 2017: 148,158).

STAVOVI GRAĐANA O NEKIM DRUŠTVENIM VREDNOSTIMA

U vezi s ispitivanjem odnosa prema društvenim vrednostima, građani su odgovarali na pitanja koje se odnose na: opstanak nacije, odnos materijalnih vrednosti i slobode, uticaj verskih zajednica na politički život, status žene u društvu i prava homoseksualaca.

1. Opstanak nacije kao glavni cilj pojedinca

Opstanak sopstvene nacije u manjoj ili većoj meri je „glavni cilj pojedinca“ za skoro 60% građana (30,5% se saglasilo, a 29,6 % je uglavnom saglasno). Blizu četvrtine građana je neodlučno, a njih 14 % ne pridaje značaj naciji u individualnoj percepciji vrednosti.

OPSTANAK SOPSTVENE NACIJE JE GLAVNI CILJ POJEDINCA	
Potpuno se slažem	30,5%
Uglavnom se slažem	29,6%
Niti se slažem niti se ne slažem	26,0%
Uglavnom se ne slažem	9,7%
Uopšte se ne slažem	4,3%

Za oko dve trećine građana Srbije nacija je važna (30,8%) ili veoma važna (36,9%). U Srbiji nije uspostavljen koncept građanske nacije oko koje se identifikuju svi građani bez obzira na etničko (nacionalno) poreklo. Sam Ustav je Republiku Srbiju definisao kao državu srpskog naroda i ostalih građana, a u pravnom, političkom i socijalnom životu je utemeljen model segregativnog multikulturalizma. Bazični konsenzus većine i etničkih (nacionalnih) manjina u vezi s osnovnim državnim i društvenim vrednostima nije postignut, a presudnu ulogu na formiranje stavova unutar manjinskih grupa imaju političke stranke i verske organizacije. Takvo stanje – u uslovima partokratske političke kulture i krhke demokratije – pogoduje populistima, kako onima koji su zabrinuti za stanje srpske nacije i Srbije, tako i onima koji zastupaju interese manjinskih grupa. Međutim, u rukama ekstremnih nacionalista to može postati najopasnije oruđe protiv osnovnih načela demokratije, regionalne, nacionalne i lične bezbednosti.

2. Uticaj verskih zajednica na politički život

Na pitanje o uticaju verskih zajednica na politički život građani imaju razudene stavove. Najveći broj njih, 37,7%, je neodlučan, a procenat (17,9%) onih

VERSKE ZAJEDNICE SE PREVIŠE MEŠAJU U POLITIČKI ŽIVOT	
Potpuno se slažem	14,6%
Uglavnom se slažem	17,9%
Niti se slažem niti se ne slažem	37,7%
Uglavnom se ne slažem	19,9%
Uopšte se ne slažem	9,9%

koji su uglavnom saglasni da je uticaj verskih zajednica veliki je približan procentu (19,9%) onih koji su uglavnom saglasni da taj uticaj nije veliki. Najzad, 14,6% građana smatra da je predominantan uticaj verskih zajednica na politički život, a njih 9,9% smatra da to nije tačno.

Ovaj podatak bi trebalo posmatrati u odnosu na druge podatke iz istraživanja. Za preko 50% građana vera je važna (23,6%) ili veoma važna (30,2%), a s obzirom na to da su pravoslavci ubedljiva verska zajednica i na to koju je ulogu Srpska pravoslavna crkva imala u prošlosti, (a koju nastoji da revitalizuje) značajan je i podatak da SPC kod nešto manje od 50% ispitanika izaziva značajno (18,5%) ili nešto manje značajno poverenje (27,9%). Četvrtina ispitanika nema ili uglavnom nema poverenje u Srpsku pravoslavnu crkvu, a toliko je i neodlučnih. Činjenica je da je Srpska pravoslavna crkva značajno prisutna u političkom životu (odnos prema Kosovu i susedima, pitanje abortusa i odnos prema LGBT...), a da izuzev Islamske zajednice koja je transparentno učestvovala u političkom životu Bošnjaka, široj javnosti nije poznato političko delovanje ostalih tradicionalnih crkava.

Srbija je sekularna država i odvojenost crkve i države ne bi trebalo da se dovedu u ozbiljnu sumnju, ali činjenice da predstavnici verskih zajednica često daju mišljenja koja imaju političku konotaciju i utiču na vernike, ukazuje na ogroman prostor za populistički diskurs, naročito onu vrstu populizma koji u „različitim“ drugima vidi opasnost po sopstvenu veru i naciju.

3. Položaj žene u društvu

Odgovori na pitanje o tome da li bi žena profesiju trebalo da podredi isključivoj posvećenosti porodici i o pravu žene da samostalno odlučuje o abortusu ukazuje na promene stavova u vezi s položajem žene u našem društvu.

3.1. Porodica versus karijera

Skoro polovina građana smatra da žena ne bi trebalo da podredi profesiju porodici. Nešto više od četvrtine ispitanika (26,9 %) uopšte se ne slaže sa tvrdnjom da bi žena trebalo da zapostavi karijeru na uštrb porodice, a još nešto

više od petine (21,4%) se uglavnom ne slaže sa ovom tvrdnjom. Nešto više od petine građana, njih 22 %, nema jasan stav u pogledu prioriteta: porodica ili karijera. Najzad, 12,3 % je potpuno saglasno sa tvrdnjom da žena treba da je posvećena porodici, a sa tim je uglavnom saglasno još 17,2 % ispitanika.

ŽENE BI TREBALO DA SE POSVETE PORODICI, A NE KARIJERI	
Potpuno se slažem	12,3%
Uglavnom se slažem	17,2%
Niti se slažem niti se ne slažem	22,0%
Uglavnom se ne slažem	21,4%
Uopšte se ne slažem	26,9%

Među ispitanicima koji su potpuno saglasni sa tvrdnjom da je ženi „mesto u kući (porodici)“ je 59% muškaraca i 41% žena, a među onima koji su uglavnom saglasni sa tim stavom je 58,8% muškaraca i 41,2% žena. Suprotnu tvrdnju – da porodica ne sme da bude prepreka za karijeru žene – potpuno podržava 66,5% žena i 33,5% muškaraca, a s njom je uglavnom saglasno 52,6% žena i 47,4% muškaraca.

3.2. Stavovi o abortusu

Više od dve trećine građana Srbije (68,4%) slaže se sa tvrdnjom da je abortus ljudsko pravo žene, a ne stvar države ili verske zajednice. Njih 42,3% se potpuno slaže, a njih 26,1% uglavnom slaže s tom tvrdnjom. Nalazi da je odluka o abortusu lična i mali procenat građana koji to osporavaju, rezultat su „abortuske kulture“ koja se u Srbiji razvija decenijama (pravni pristup abortusu, mreža osposobljenih zdravstvenih i socijalnih ustanova), ali i socijalnih i ekonomskih prilika, kao i populacione politike, koje ne pružaju ohrabrujuću podršku rađanju.

ABORTUS JE LJUDSKO PRAVO ŽENE, A NE STVAR DRŽAVE ILI VERSKE ZAJEDNICE	
Potpuno se slažem	42,3%
Uglavnom se slažem	26,1%
Niti se slažem niti se ne slažem	19,7%
Uglavnom se ne slažem	6,1%
Uopšte se ne slažem	5,9%

Prikupljeni podaci ukazuju na to da je društvo liberalnije i da je položaj žena povoljniji u odnosu na ranija vremena, ali to ne bi trebalo da zavara jer trećina građana smatra da je ženina prevashodna uloga da brine o porodici, a još petina njih nema stav o dilemi porodica i/ili karijera. Dakle, više od polovine ispitanika (51,5%) ima neutralan ili negativan stav u odnosu na ravnopravan status žene, što nije ohrabrujuće. Nesumnjivo da su naponi u okviru pokreta za ravnopravnost polova i ravnopravnosti žene u društvu doprineli izvesnom pomaku, posebno u odnosu na to da žena samostalno (ili sa partnerom) odlučuje o abortusu i da sve češće zauzima radna mesta koja su donedavno bila rezervisana samo za muškarce, ali nesporno je i to da u obrazovanju i u kulturnoj politici nisu iskorišćeni svi načini koji suštinski razvijaju svest o ravnopravnosti polova.

4. Prava homoseksualaca

Pripadnici LGBT populacije izazivaju podozrenje kod građana, a na to ukazuje podatak da 50% njih nije delimično ili potpuno saglasno sa tvrdnjom da bi homoseksualci trebalo da imaju ista prava kao i svi drugi (heteroseksualni). Tek 12,3% ispitanika smatra da homoseksualcima treba omogućiti da ostvaruju ista prava, a 13,1% ispitanika je uglavnom saglasno sa tim.

HOMOSEKSUALCI TREBA DA IMAJU ISTA PRAVA KAO I SVI DRUGI	
Potpuno se slažem	12,3%
Uglavnom se slažem	13,1%
Niti se slažem niti se ne slažem	24,3%
Uglavnom se ne slažem	18,6%
Uopšte se ne slažem	31,6%

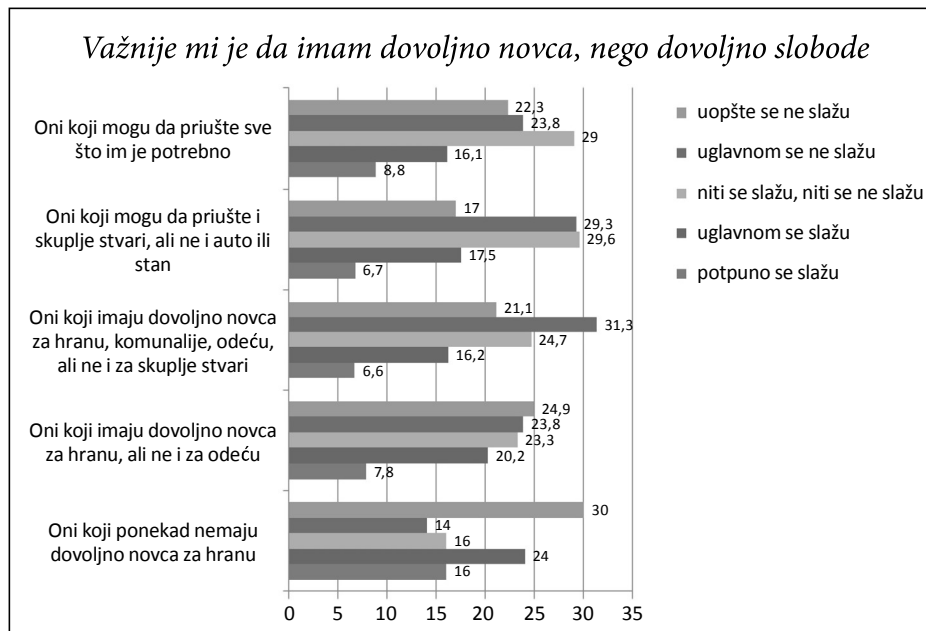
Stavovi građana prema pravima LGBT populacije su isključivi i diskriminatorski, a prema istraživanjima zasnovani su na predrasudama u čijem osnovu su ustaljena, iracionalna i pojednostavljena mišljenja. Predrasude prema LGBT pripadnicima najčešće prelaze u diskriminaciju i nasilje (homofobiju) koji se različito ispoljavaju (fizičko i verbalno nasilje, ekonomska i profesionalna diskriminacija, socijalna marginalizacija...) i zbog toga bi rezultati dobijeni ovim istraživanjem trebalo da zabrinu, pogotovo što LGBT populacija često spada u kategoriju „neželjenih ili opasnih drugih“ koje populisti najčešće izdvajaju kao pogodnu ciljnu grupu za negativnu mobilizaciju građana. Održavanje takvih stavova prema LGBT populaciji može imati negativne posledice u uslovima

rasprostranjenog „desnog“ populizma koji različitostima, pluralizmu i toleranciji suprostavlja unifikaciju i sabornost na bazi „tradicionalnih vrednosti“.

5. Sloboda i materijalne vrednosti

Uprkos zvaničnim statističkim parametrima koji pokazuju da je Srbija među najsiromašnijim državama u Evropi s niskim bruto nacionalnim dohotkom po glavi stanovnika – relativnoj većini građana su načelno važnije slobode od novca. Skoro polovina njih (48,7%) izjasnilo se da im je sloboda važnija od finansijskog položaja. Za 7,8% građana novac je pak važniji od slobode, a još 16,5% njih je blizu takvog mišljenja. Neodlučnih je blizu četvrtine – 26,8%.

VAŽNIJE MI JE DA IMAM DOVOLJNO NOVCA NEGO DOVOLJNO SLOBODE	
Potpuno se slažem	7,8%
Uglavnom se slažem	16,5%
Niti se slažem niti se ne slažem	26,8%
Uglavnom se ne slažem	27,7%
Uopšte se ne slažem	21,0%

Najsiromašniji građani, oni koji su se samosvrstali u kategoriju onih koji „ponekad nemaju dovoljno novca za hranu“, procentualno su najčešće (40%) odgovarali da im je važnije da imaju dovoljno novca, nego dovoljno slobode. Ipak, i među njima je nešto veći procenat (44%) onih koji ne misle tako. Oni nešto „bolje stojeći“ (oni „koji imaju dovoljno novca za hranu i komunalije, ali ne i za odeću“) u većoj srazmeri se ne slažu s tom tvrdnjom nego što se slažu: 48,7% naspram 28%. Kod ostalih kategorija (onih koji „imaju dovoljno novca za hranu, komunalije, ali ne i za skuplje stvari“, „onih koji mogu da priušte kupovinu skupljih stvari, ali ne i auto i stan“ i „onih koji mogu da priušte sebi sve što im je potrebno“) – ti procenti se kreću od 52,4% do 46% onih koji se ne slažu naspram 23–25% onih koji se slažu sa tvrdnjom da je važnije da imaju dovoljno novca, nego dovoljno slobode.

Odnos građana prema ljudskim pravima i odabranim društvenim vrednostima, ukazuje na značajno prisustvo isključivosti i iracionalnosti u političkoj kulturi, što u njihovom međusobnom prožimanju jeste dobra osnova za delovanje populistički orijentisanih političara. Uprkos tome što građani Srbije iskazuju generalno većinski pozitivan stav prema ljudskim pravima i položaju raznih „manjinskih“ grupa, procenat onih koji ne iznose takve stavove još uvek je zabrinjavajuće visok, naročito kada je u pitanju odnos prema pripadnicima LGBT populacije. Ovakvo raspoloženje građana, pogotovo u slučaju jačanja radikalne desnice, lako bi moglo da prevagne na stranu onih koji smatraju da bi autoritarna država (ili pojedinac), trebalo da autonomno donosi odluke, a da ih građani, čak i na račun građanskih sloboda, bespogovorno prihvataju i žive u skladu sa njima.

Zalaganje za vladavinu prava i prihvatanje „evropskog“ sistema vrednosti za koje se zalaže Republika Srbija, i u Ustavu i u spoljnopolitičkoj orijentaciji ka Evropskoj Uniji, zahteva veći stepen posvećenosti na političkom planu i obrazovanja građana na opštem društvenom planu. Kada je reč o društvenim vrednostima trebalo bi napomenuti da je uprkos sve većem individualizmu veliki broj građana dominantno okrenut ka tradicionalnim vrednostima oličenim u naciji i crkvi što je, takođe, uporište populizma koji u suprotstavljanju „dobrog“ naroda i „opasnih drugih“ nalazi način za ostvarivanje političkih ciljeva.

Stavovi građana ukazuju da ljudska prava i „evropske vrednosti“ nisu čvrsto utemeljeni u političkoj kulturi Srbije, a uzroci tome, između ostalog, su nekritički otpori globalizaciji, spora društvena modernizacija, pauperizacija stanovništva, osećanje kolektivne i individualne ugroženosti i odsustvo kulturne politike u kojoj su ljudska prava i suštinsko prihvatanje različitosti strateške poluge socijalnog razvoja.

ODNOS GRAĐANA PREMA „OPASNIM DRUGIMA“

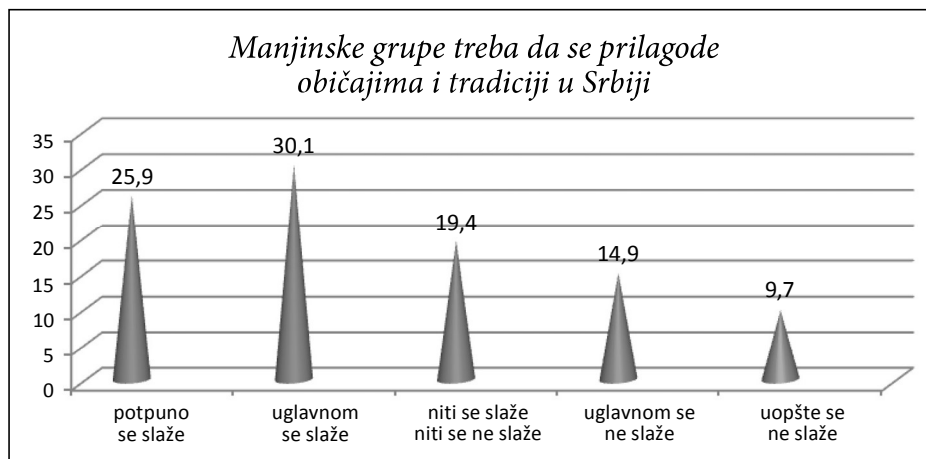
Odnos prema „drugom“ (*out groups*, „opasni, neželjeni drugi“) veoma je važan segment populizma, bilo da je u pitanju desni ili levi populizam, radikalni ili mejnstrim populizam, populizam kao dominantna ili marginalna pojava. Desni (radikalni) populistu u kategoriju „oni koje isključujemo“, to jest „neprijatelji naroda“, osim političkih elita svrstavaju i imigrante ili nacionalne manjine. Kod levog populizma „opasni drugi“ su često predstavnici krupnog kapitala ili velike sile koje *izrabljuju narod* u dosluhu sa eksponentima svoje politike u zemlji. Levi populistu napuštaju klasni pristup u političkom diskursu stavljajući u centar svoje politike narod u potrazi za što širim socijalnim zahvatom. Istovremeno, levi populistu nisu odbojni prema manjinama i imigrantima, koje desni populistu svrstavaju u „opasne druge“ (Lutovac–Marković, 2017: 89).

Levim i desnim populistima zajednički su antielitizam i pozivanje na narod, a „opasni drugi“ *su društvene grupe koje ne pripadaju političkim elitama, ali nisu ni deo naroda, oni su „opasni“ jer ugrožavaju narod i(li) državu*. Zajedničko i jednima i drugima je to što politički kapitalizuju strahove od „opasnih drugih“, na njima temelje politički program i formiraju vrednosne prioritete. Postoje i populistu koji u svom diskursu nemaju „opasne druge“ pa ih neki teoretičari svrstavaju u centristički populizam. U središtu njihove pažnje je ideološki neutralna potreba povratka morala u politiku (Lutovac–Marković, 2017: 89–90).

Nezavisno od tumačenja i porekla fenomena „opasnih drugih“, opšteuzev odnos prema „drugom“ sastavni je element identiteta, odnosno, shvatanje da se tek u odnosu prema drugome može doći do svesti o sebi samome i da to vredi i za narode i države. Etnički identitet se izgrađuje ne samo na osnovu zajedničkog sećanja i zajedničkih elemenata identiteta, nego i na osnovu razlika, na osnovu međusobnih suprotstavljanja razlika koje se ističu da bi se utvrdile granice među etnicitetima. I tu leži veliki potencijal za razvijanje populizma i u okviru njega „opasnih drugih“ kao njegovog integralnog dela (Lutovac i Marković, 2017: 90).

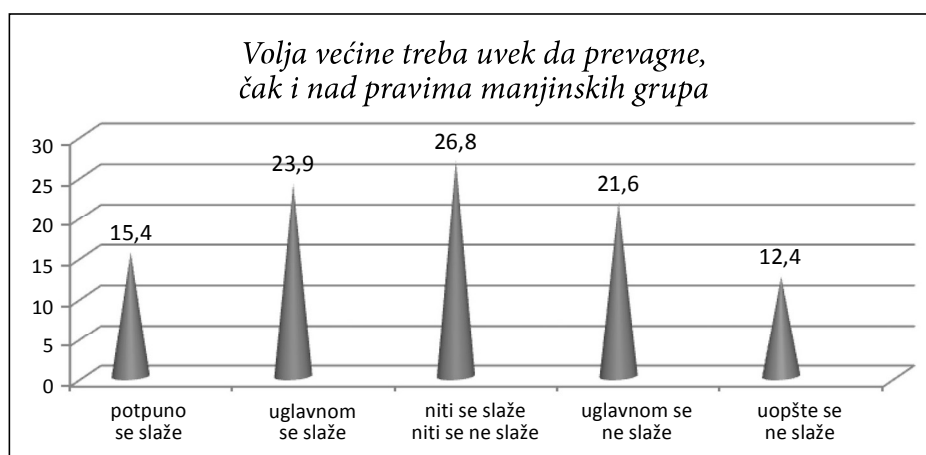
1. Unutrašnji „opasni drugi“

Stavovi prema „opasnim drugima“ (*out-groups*) u fokusu su empirijskih istraživanja koja se bave populizmom, pa tako i ovog. Rastakanje SFRJ praćeno nacionalizmom i šovinizmom ostavilo je duboke tragove na građane bivših jugoslovenskih republika. „Opasni drugi“ oličeni u pripadnicima nacionalnih manjina još uvek su predmet podozrenja, uprkos zvanično proklamovanoj politici pomirenja, dobrosusedstva i politike evropskih vrednosti (Lutovac i Marković, 2017: 93).

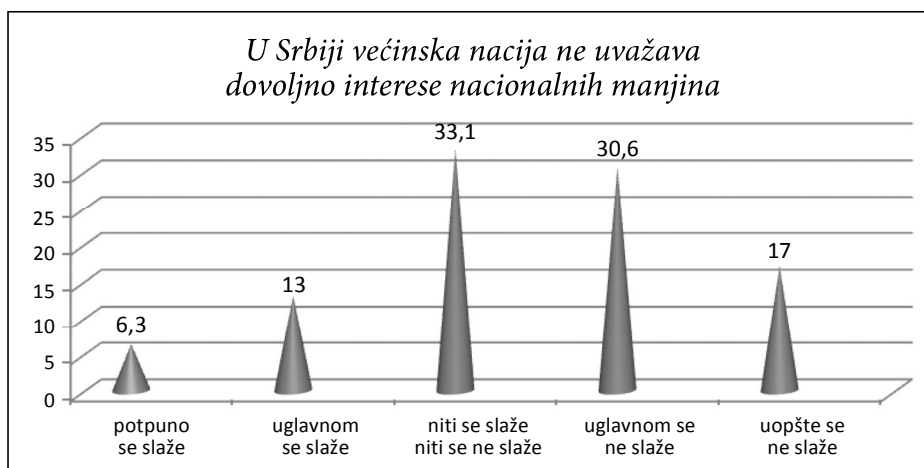
Apsolutna većina građana Srbije (56%) slaže se sa tvrdnjom *da manjinske grupe treba da se prilagode običajima i tradiciji u Srbiji*, dok se svega jedna petina ne slaže s tom tvrdnjom (14,9% uglavnom i 9,7% se uopšte ne slaže).

Posmatrajući iz nacionalne perspektive, istraživanje je pokazalo da pripadnici manjina i većinskog naroda još uvek različito gledaju na svoje mesto i ulogu u političkoj zajednici. Tako se na primer sa ovom tvrdnjom uopšte ne slaže čak 92,8% Bošnjaka (82,1% se uopšte ne slaže i još 10,7% uglavnom ne slaže sa tom tvrdnjom). Apsolutnovećinski s tim se ne slažu ni Hrvati: 31,6% uopšte se ne slaže i 26,3% uglavnom se ne slaže. Mađari su po tom pitanju podeljeni (18,5% uopšte i 12,3% se uglavnom ne slaže, dok se 13,8% potpuno i 24,6% uglavnom slaže sa tom tvrdnjom). Na drugoj strani, Srbi se apsolutnovećinski slažu s tom tvrdnjom (27,7% potpuno i 31,8% uglavnom).

Dakle, kada se pogleda nacionalna struktura ispitanika, glavni je nalaz da Srbi kao većinski narod potpuno drukčije gledaju na ovu tvrdnju od pripadnika nacionalnih manjina, naročito Bošnjaka koji je gotovo u potpunosti odbacuju i Hrvata koji je apsolutno većinski odbacuju.

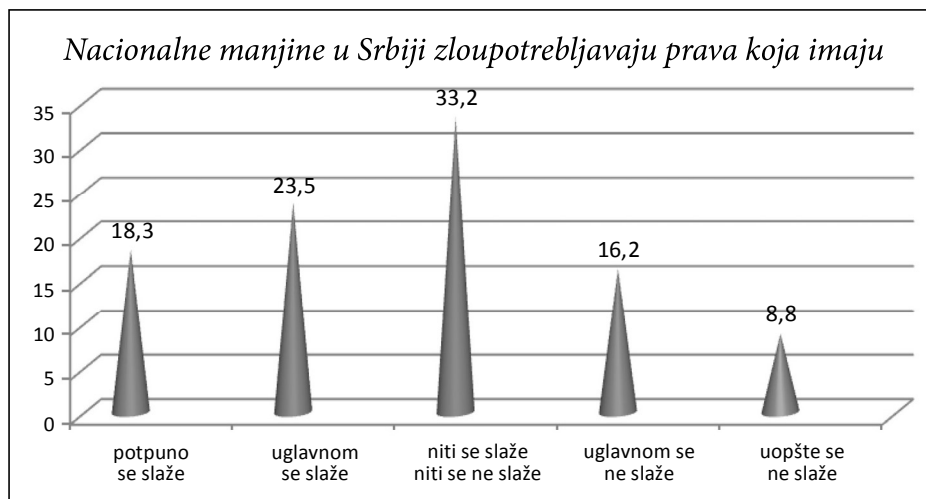
Volja većine se apsolutizuje u političkom diskursu vladajuće većine i to se odražava i na stavove građana. Otuda je nešto veći broj onih koji smatraju *da volja većine treba uvek da prevagne, čak i nad pravima manjinskih grupa* nego onih koji se ne slažu s tim (39,3% naspram 34%). Kada je u pitanju odnos prema nacionalnim manjinama, pripadnici manjina sasvim drukčije reaguju od Srba kad je u pitanju ta tvrdnja: 89,2% Bošnjaka se sa tom tvrdnjom ne slaže (82,1% uopšte i 7,1% uglavnom), 68,5% Hrvata (47,4% uopšte i 21,1% uglavnom), 62,5% Mađara (37,5% uopšte i 25% uglavnom), 66,7% Roma (38,1% uopšte i 28,6% uglavnom).

Tokom 90-ih godina XX veka Srbi u susednim zemljama i manjine u Srbiji bili su „opasni drugi“ i potrebne su godine miroljubive dobrosusedske politike da se animoziteti i strahovi od „drugih“ potisnu i da se uspostavi međusobno poverenje i uvažavanje. Pomoću tvrdnje da *u Srbiji većinska nacija ne uvažava dovoljno interese nacionalnih manjina* pokušali smo da utvrdimo kakve su percepcije građana u tom smislu.

Oko polovine građana Srbije (47,6%) se ne slaže s tom tvrdnjom, dok se oko jedne petine slaže. Svega 16,5% Srba se slaže s tom tvrdnjom (4,6% potpuno i 11,9% uglavnom). Na drugoj strani najveći broj Mađara ne može da se odredi 45,3%, a među onima koji su se odredili više je onih koji se slažu s tom tvrdnjom 31,3% (9,4% potpuno i 21,9% uglavnom), Hrvati su podeljeni 16,7% potpuno i 21,1% uglavnom ne slaže, dok se 27,8% slaže (11,1% potpuno i 16,7%

uglavnom); Bošnjaci se relativnovećinski ne slažu s tom tvrdnjom (39,3% uglavnom se ne slaže a 3,6% potpuno), dok se 28,6% njih slaže s tom tvrdnjom (10,7% potpuno i 17,9% uglavnom). Romi se pak skoro dvotrećinski slažu s tom tvrdnjom – 68,1% (54,5% potpuno i 13,6% uglavnom).

Od devedesetih godina 20. veka u Srbiji se kroz javni govor političara, ali i jednog dela intelektualaca provlači teza kako *nacionalne manjine zloupotrebljavaju prava koja imaju*. Pokušali smo da utvrdimo kako se ova teza danas prelama kroz javno mnjenje Srbije.

Još uvek je izuzetno veliki procenat (41,8%) onih koji se slažu s tom tvrdnjom čemu, osim nacionalističkih lidera među srpskim strankama, doprinos daju svojom retorikom i neki lideri manjinskih etničkih stranaka. Posmatrajući tvrdnju kroz prizmu nacionalne pripadnosti, svega 18,8% Srba se ne slaže s tom tvrdnjom (4,4% uopšte i 14,4% uglavnom), dok se 46,3% slaže (20,3% potpuno i 26% uglavnom). Nasuprot tome pripadnici nacionalnih manjina se ogromnom većinom ne slažu s tom tvrdnjom: 79% Hrvata (57,9% uopšte se ne slaže, a 21,1% uglavnom se ne slaže), 69,8% Mađara (44,4% uopšte i 25,4% uglavnom) i 67,9 % Bošnjaka (25% uopšte i 42,9% uglavnom).

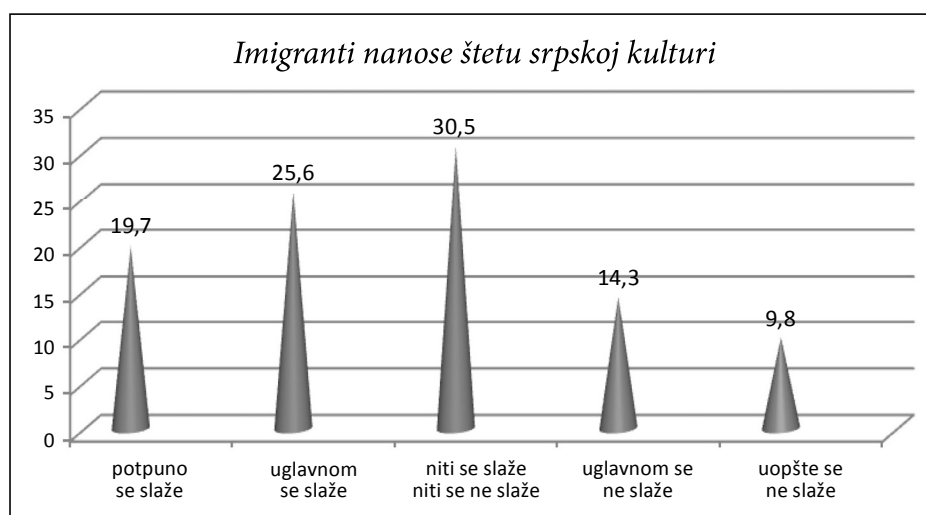
2. Spoljni „opasni drugi“

Spoljni „opasni drugi“ u ovom istraživanju klasifikovani su u nekoliko grupa: imigranti, pripadnici susednih naroda čiji sunarodnici žive u Srbiji, te neke države, međunarodne organizacije i institucije koje se često stavljaju u kontekst „opasnih drugih“.

2.1. Imigranti

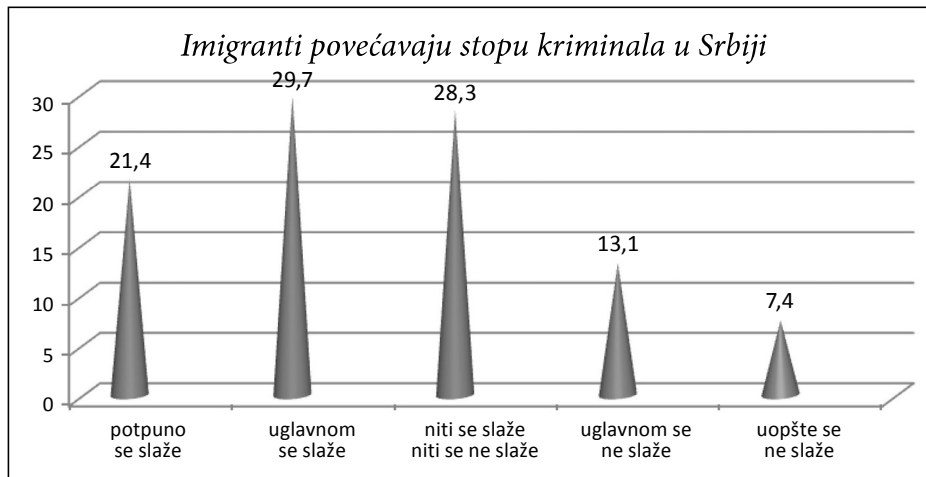
Imigranti su kao potencijalni „opasni drugi“ u prvi plan došli tek sa velikim međunarodnim mešovitim migracijskim talasom 2015/16, kada je uz veliki broj izbeglica iz Sirije i Iraka ka Evropi krenuo i jedan veliki broj ekonomskih migranata iz drugih zemalja, i na na tom putu se, kraće ili duže, zadržavao na teritoriji Srbije.

Kroz nekoliko tvrdnji o kojima su se ispitanici izjašnjavali, pokušali smo da utvrdimo u kojoj meri su imigranti doživljeni kao stvarni ili potencijalni „opasni (neželjeni) drugi“.

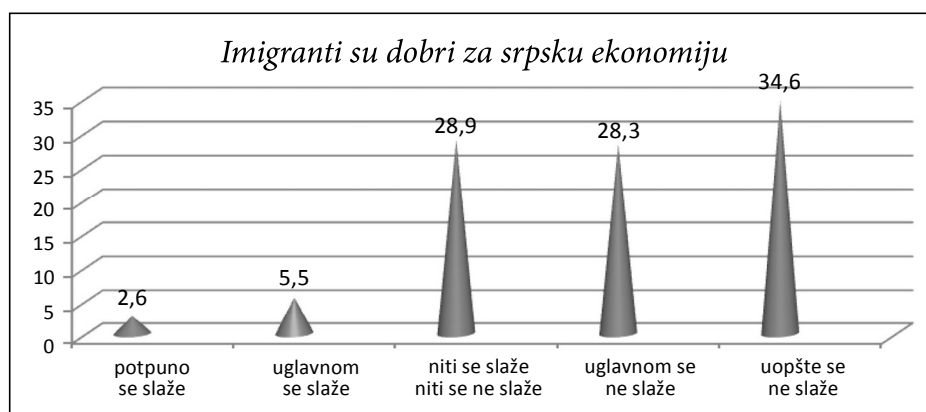
Skoro polovina ispitanika (45,3%) se slaže sa tvrdnjom da *imigranti nanose štetu srpskoj kulturi*, dok se nešto manje od četvrtine (24,1%) ne slaže. U pogledu odnosa prema migrantima gotovo da nema suštinskih razlika među pripadnicima različitih nacija: relativna većina onih koji se izjašnjavaju kao Srbi (45,6%) slažu se sa tom tvrdnjom (20,3% potpuno i 25,3% uglavnom dok se 24,1% ne slaže). Mađari se relativno većinski slažu (47,7%), a 28,9 % se ne slaže), dok su Hrvati potpuno podeljeni: po 38,9% se slažu i ne slažu sa tom tvrdnjom. Bošnjaci se pak natprosečno slažu s tom tvrdnjom: 70,4% naspram 14,8% njih koji se s tom tvrdnjom ne slažu.

U pogledu odnosa prema tvrdnji da *imigranti povećavaju stopu kriminala u Srbiji*: još je rasprostranjenije potpuno neutemeljeno, stereotipno stanovište: nešto više od polovine ispitanika (51,1%) se slaže sa tom tvrdnjom, dok se jedna petina ne slaže sa tom tvrdnjom. Čak 70,4% Bošnjaka se slaže s tom tvrdnjom (11,1 potpuno i 59,3% uglavnom, naspram 14,8% onih koji se ne

slažu), 64,6% Mađara (21,5% potpuno i 43,1% uglavnom, naspram 13,8% onih koji se ne slažu), 51,1% Srba (22,1% potpuno i 29% uglavnom, naspram 13,8% onih koji se ne slažu), dok se Hrvati relativno većinski slažu s ovom tvrdnjom (47,4% naspram 31,6% njih koji se ne slažu).

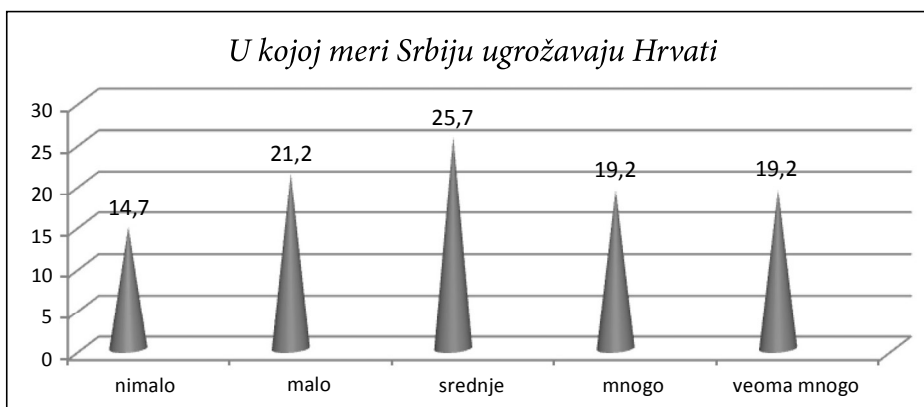
O imigrantima se u zemljama razvijenog Zapada razgovara i sa razvojnog i ekonomskog stanovišta, dok se u Srbiji, izuzimajući uže naučne i stručne skupove, to pitanje uglavnom svodi na humanitarni aspekt. Nešto manje od dve trećine građana (62,9%) se ne slaže sa tvrdnjom da su *imigranti dobri za srpsku ekonomiju*, dok se samo 8,1% slaže. Posmatrano po nacionalnosti ne slaže se čak 79% Hrvata, (svega 10% se slaže) 69,2% Mađara (10,8% se slaže) i 64,1% Srba (svega 7,7% se slaže), dok se 63% Bošnjaka izjasnilo da ne može da proceni (22,2% se slaže, a 14,8% se ne slaže s tom tvrdnjom).

2.2. Pripadnici susednih naroda

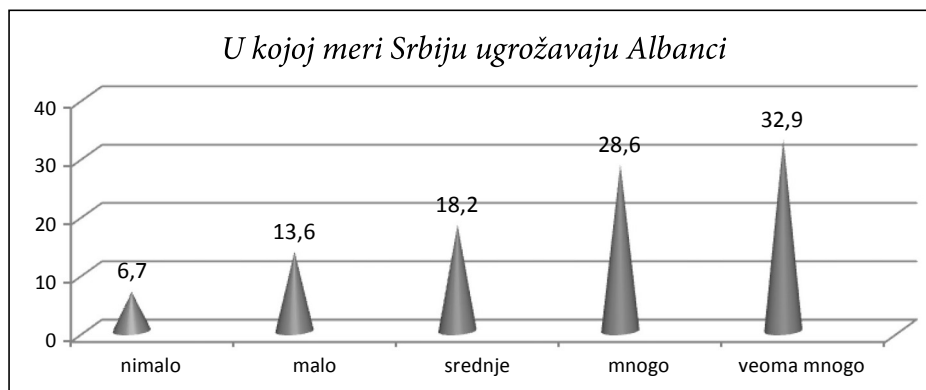
Priča o ugroženosti spolja duboko je ukorenjena na ovim prostorima. Posle Drugog svetskog rata, spoljni neprijatelji imali su važnu ulogu u homogenizaciji stanovništva SFRJ. Njihovo rangiranje zavisilo je od konteksta: nekada su to bili kapitalistički imperijalisti, potom Staljin i Sovjeti, teoretičari buržoaskih ideja... Posle rastakanja SFRJ redosled spoljnih neprijatelja se opet promenio, tako da su sada nekadašnja „braća“ postala najozbiljniji „opasni drugi“. I dugo posle okončanja sukoba na prostoru bivše SFRJ zaoštavanje odnosa sa pripadnicima manjina politički se instrumentalizovalo. Obeležavanje godišnjica posvećenih nedavno završenim ratnim sukobima, često je povod da se podgreje priča o „opasnom drugom“.

Ispitujući javno mnjenje u junu–julu 2017. godine pitali smo građane *u kojoj meri Srbiju ugrožavaju pojedini pripadnici susednih naroda* koji ujedno imaju značajan broj svojih sunarodnika na teritoriji Srbije.

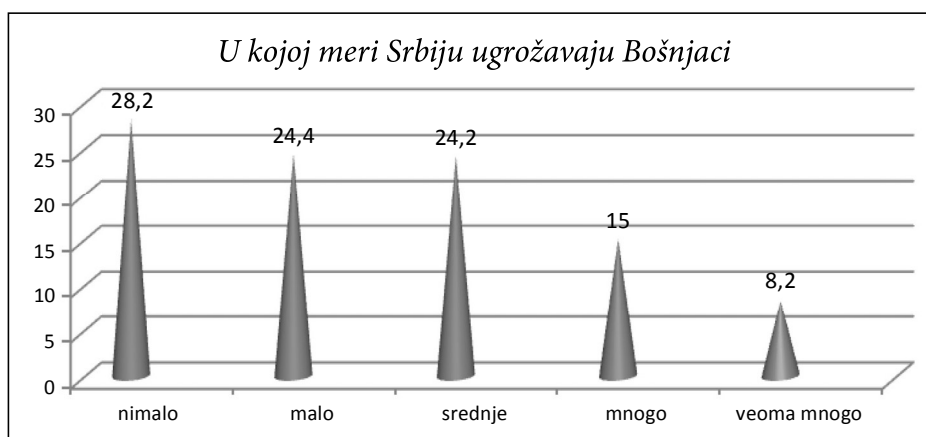

Građani Srbije su podeljeni kada ocenjuju u kojoj meri *Hrvati* ugrožavaju Srbiju: 38,4% smatra da je ugrožavaju mnogo ili veoma mnogo, dok 35,9% ocenjuje da je ugrožavaju malo i nimalo. Među građanima srpske nacionalnosti nešto je više od proseka (40,3%) onih koji smatraju da Hrvati u ozbiljnoj meri ugrožavaju Srbiju (20,4% da je veoma mnogo, 19,9% da je mnogo i 26% da je srednje ugrožavaju). Svega 12,7% Srba smatra da je nimalo, a 21,1% da je malo ugrožavaju.

Osećaj ugroženosti od strane *Albanaca* kod građana Srbije je znatno izraženiji: 61,5% smatra da je Srbija mnogo (28,6%) ili veoma mnogo (32,9%) ugrožena. Kod građana srpske nacionalnosti 31,1% smatra da je veoma mnogo ugrožena, 28,8% da je mnogo i 18,8% da je srednje ugrožena. Svega 5,5% misli da nimalo nije ugrožena, odnosno njih 12,5% da je malo ugrožena.

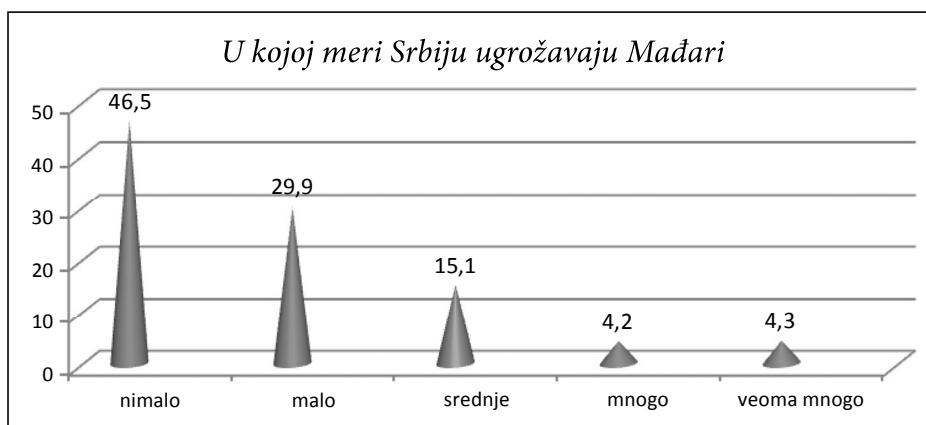

Ugroženost Srbije od strane Bošnjaka percipira se nešto drukčije i na nivou ukupne populacije i kod samih Srba. Još uvek ima relativno veliki broj onih koji smatraju da *Bošnjaci* ugrožavaju Srbiju, ali je struktura stepena osećaja ugroženosti obrnuto proporcionalna osećaju ugroženosti od strane Albanaca. Kod građana srpske nacionalnosti 8,7% je onih koji smatraju da je veoma mnogo ugrožena, 16% onih koji smatraju da je mnogo i 25,6% onih koji smatraju da je srednje ugrožena. Među Srbima je 24,9% onih koji smatraju da Srbija nije nimalo ugrožena od strane Bošnjaka i 24,8% onih koji smatraju da je malo ugrožena. Na nivou cele populacije nalazi su sledeći:

Ispitanici srpske nacionalnosti ne vide u *Mađarima* one koji ugrožavaju Srbiju: svega 4,9% smatra da veoma mnogo i 4,6% da je mnogo ugrožavaju, da je srednje ugrožavaju smatra 16% ispitanika srpske nacionalnosti, 30,9% malo, 43,6% njih da nimalo ne ugrožavaju Srbiju. Na to, svakako, utiče činjenica da je mađarska etnička stranka redovni član svih vlada Republike Srbije od 2000.

godine naovamo, kao i, u osnovi, dobri odnosi dve susedne zemlje. Na nivou cele populacije to izgleda ovako:

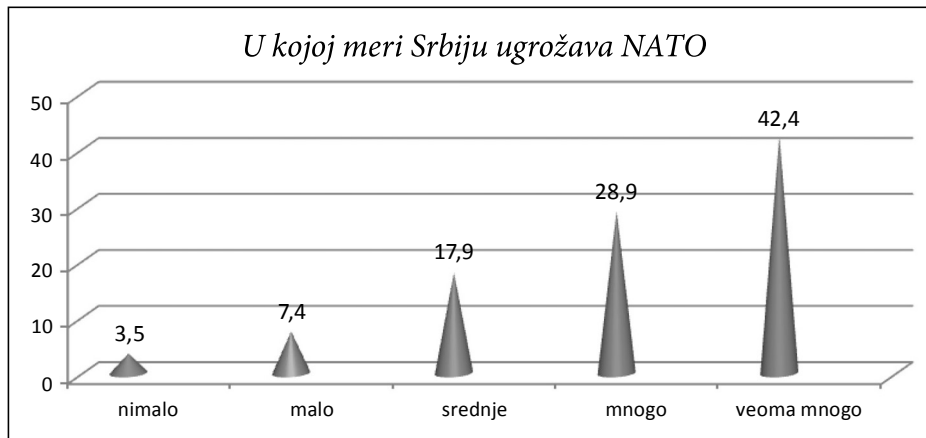
Svakako da brojne pomirljive poruke o dobrosusedstvu i pomirenju utiču na smanjenje iskazivanja osećaja ugroženosti, ali isto tako još uvek relativno visok nivo tog osećaja, posledica je povremenih provokativnih izjava političara i podizanja tenzija prilikom obeležavanja tragičnih događaja iz nedavnih oružanih sukoba na prostoru bivše SFRJ.

2.3. EU, države, međunarodne organizacije i institucije kao „opasni drugi“

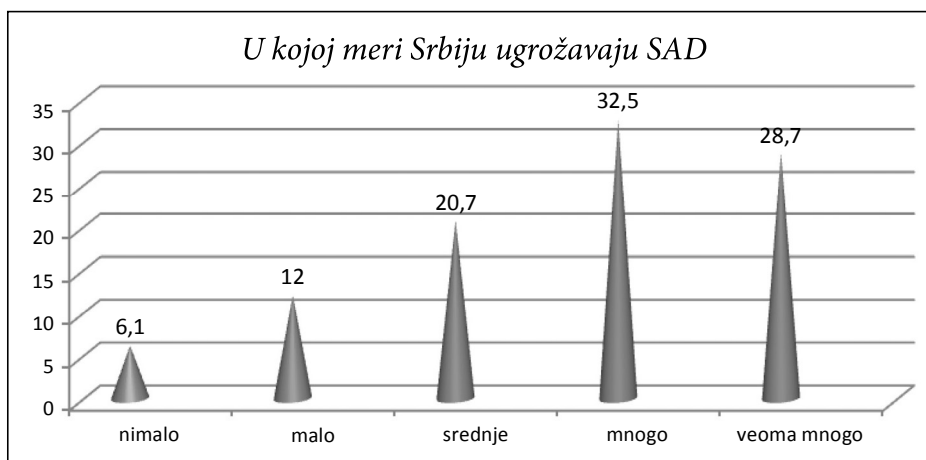
Među spoljnim „opasnim drugim“ građani Srbije u NATO vide organizaciju koja u velikoj meri ugrožava Srbiju: 71,3% smatra da NATO ozbiljno ugrožava Srbiju – veoma mnogo 42,4%, mnogo 28,9%, a uz njih je 17,9% koji misle da je srednje ugrožava. Svega 3,5% da nimalo ne ugrožava i 7,4% da malo ugrožava Srbiju.

Kada se pogleda kako samo građani srpske nacionalnosti gledaju na ugroženost od NATO onda su procenti još izraženije nepovoljni: 73% njih smatra da je ugroženost Srbije velika (44,6% veoma mnogo i 28,4% mnogo), 18% da je Srbija srednje ugrožena, 6,7% da je malo ugrožena i svega 2,3% da nimalo nije ugrožena.

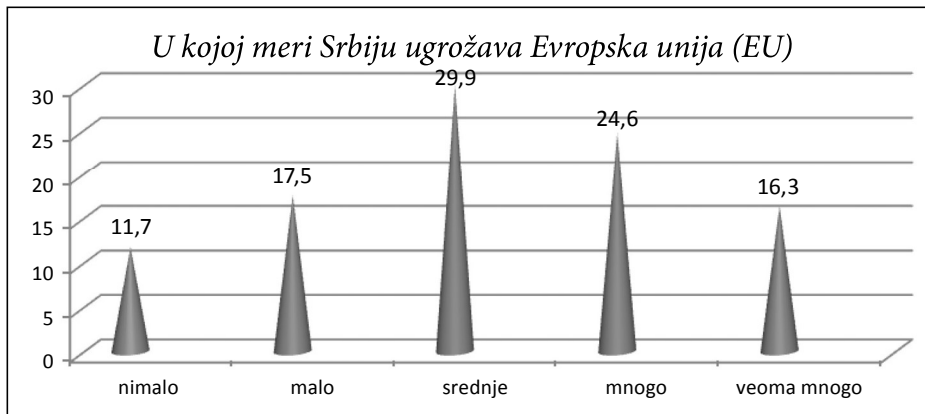
To je svakako posledica NATO bombardovanja koje je ogromna većina građana doživela kao zločin ili u najmanju ruku kao neopravdan način da se zaustave sukobi na Kosovu i Metohiji. Otuda čak ni potpuno prozapadno orijentisane relevantne političke stranke u svom programu i javnom nastupu ne zastupaju otvoreno ulazak Srbije u NATO. Recimo, pristalice građanske

DS se ne razlikuju značajno (dva-tri procenta) od proseka građana Srbije u pogledu ocene ugroženosti Srbije od strane NATO: 39% pristalica DS smatra da je Srbija veoma mnogo ugrožena, 22% mnogo i 24,4% srednje ugrožena. Svega 4,9% pristalica DS smatra da Srbija nije nimalo ugrožena od strane NATO i 9,8% da je malo ugrožena.

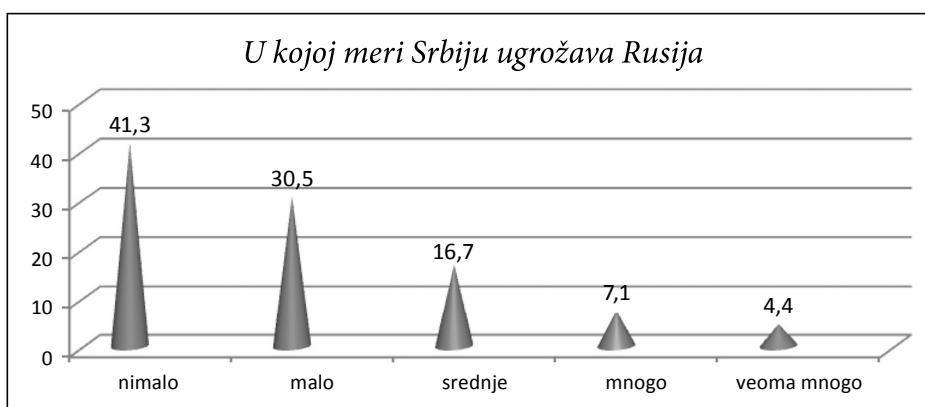

Veoma veliki broj građana (61,2%) smatra da je Srbija ozbiljno ugrožena i od strane SAD: 28,7% smatra da je veoma mnogo ugrožena, 32,5,% da je mnogo, a ako im se dodaju i oni koji misle da srednje ugrožavaju Srbiju (20,7%), onda je jasno da se SAD percipiraju kao sila koja ima odlučujuću političku i vojnu ulogu u regionu. Svega 6,1% ispitanika smatra da SAD nimalo ne ugrožavaju Srbiju i 12% da je malo ugrožavaju. Dakle, u vojno-političkom smislu NATO i SAD se kod građana Srbije doživljavaju kao najozbiljniji „opasni drugi“.

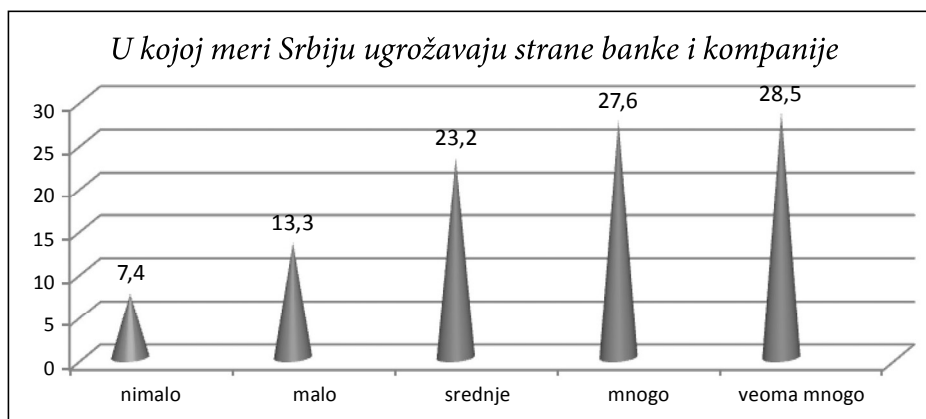

S obzirom na činjenicu da je Srbija u procesu integracija u Evropsku uniju, percepcija koju građani imaju o njoj kao nekom ko ugrožava Srbiju nije baš najpovoljnija: svega 11,7% misli da EU nimalo ne ugrožava Srbiju, a 17,5% da je malo ugrožava. Na drugoj strani, veliki je procenat onih koji misle da je ozbiljno ugrožava: 40,9%, od toga 16,3% veoma mnogo i 24,6% mnogo, a njih koji smatraju da je srednje ugrožava je 29,9%. Iako zvanična Srbija javno proklamuje evropske integracije kao spoljnopolitički prioritet, vrlo često se neposredno ili posredno šalju poruke o nepravednim zahtevima, dvostrukim standardima i neracionalnim uslovljavanjima Brisela, što se odražava i na stavove građana Srbije.

Za Rusiju se može reći da ne spada u one koje građani označavaju kao „opasne druge“. Svega 11,5% građana smatra da Rusija ozbiljno ugrožava Srbiju, a od toga je 4,4% onih koji misle da Rusija veoma mnogo ugrožava Srbiju i 7,1% da je mnogo ugrožava. Da je srednje ugrožava misli 16,7% građana. Na drugoj strani je 71,8% onih koji smatraju da Rusija ne ugrožava Srbiju: 41,3% njih

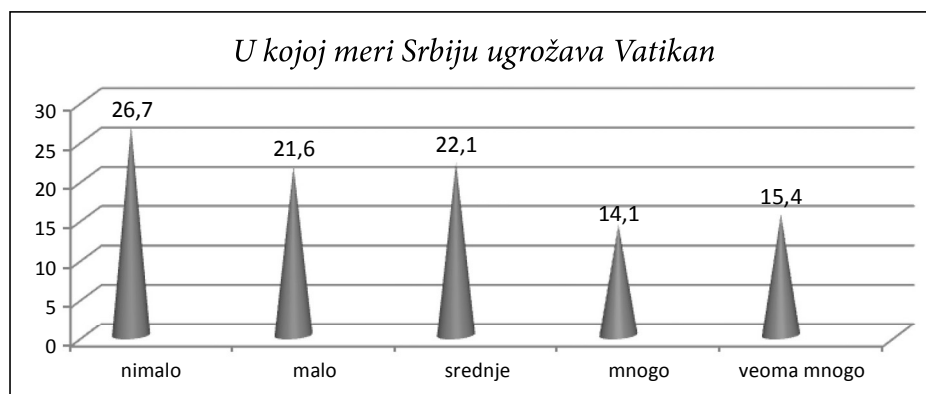

misli da je nimalo ne ugrožava i 30,5% da je malo ugrožava. Kada se dobijeni procenti za Rusiju uporede sa ostalima koji su bili na listi potencijalnih „opasnih drugih“ jasno je da je Rusija mnogo bolje kotirana. Otuda je razumljiv pokušaj vođenja „uravnotežene“ spoljne politike vladajuće koalicije. S druge strane, takva „uravnotežena“ politika povratno deluje na bolji rejting Rusije među građanima Srbije.

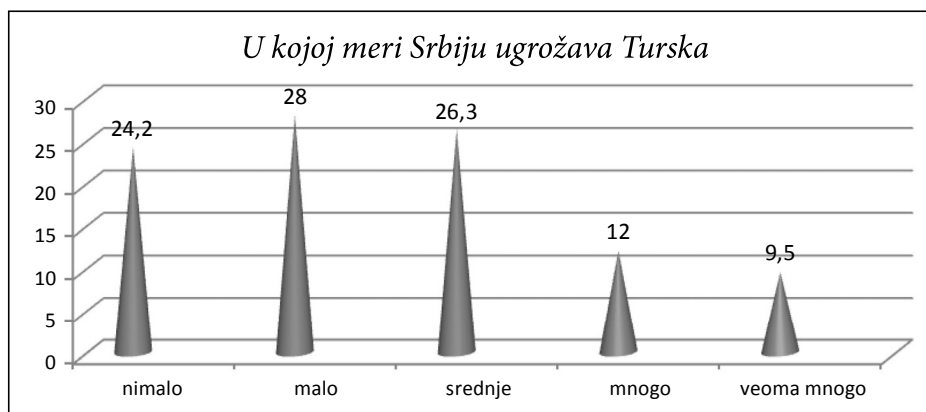

Na listi onih koji ozbiljno ugrožavaju Srbiju veoma visoko se kotiraju *strane banke i kompanije*: 28,5% njih smatra da je Srbija veoma mnogo ugrožena, a 27,6% da je mnogo ugrožena, 23,2% njih smatra da je srednje ugrožena, a svega 7,4% da nimalo i 13,3% da je malo ugrožena.

U teorijama zavere koje su veoma prisutne u medijskom javnom prostoru *Vatikan* zauzima visoko mesto među onima koji su neprijateljski orijentisani prema Srbiji. Shodno takvom medijskom tretmanu nalazi istraživanja po kojima 29,5% građana smatra da Vatikan ozbiljno ugrožava Srbiju i još 22,1% da

je srednje ugrožava, nisu toliko negativni. Tome svakako doprinosi i činjenica da zvanični Vatikan nije priznao nezavisnost Kosova, kao i ekumenske poruke koje se sve češće čuju sa obe strane.

Slično je i sa odnosom prema *Turskoj*, „vekovnom arhineprijatelju“. Čini se da su na to uticali česti bilateralni kontakti i poruke prijateljstva u političkim vrhovima država, ali i činjenica da je tursko prisustvo u regionu bilo diskretnije nego što je to ranije bio slučaj, izuzev u slučaju priznavanja nezavisnosti Kosova kada je zvanična Ankara otvoreno stala iza Prištine.

ZAVRŠNO RAZMATRANJE

Odnos građana prema ljudskim pravima i odabranim društvenim vrednostima ukazuje na još uvek značajno prisustvo isključivosti i iracionalnosti u političkoj kulturi Srbije, što u njihovom međusobnom prožimanju jeste dobra osnova za delovanje populistički orijentisanih političara.

Uprkos tome što građani Srbije iskazuju generalno većinski pozitivan stav prema ljudskim pravima i položaju raznih „manjinskih“ grupa, procenat onih koji ne iznose takve stavove još uvek je zabrinjavajuće visok. Ovakvo raspoloženje građana, pogotovo u slučaju jačanja desnog populizma, lako bi moglo da prevagne na stranu onih koji smatraju da bi autoritarna država (ili pojedinac), trebalo da autonomno donosi odluke, a da ih građani, čak i na račun građanskih sloboda, bespogovorno prihvataju i žive u skladu sa njima.

Istraživanje javnog mnjenja je potvrdilo pretpostavku da postoji jaka korelacija između „opasnih drugih“ koje političke elite označe kao takve i negativnog vrednosnog odnosa građana prema njima. Među tzv. unutrašnjim „opasnim drugim“ građani Srbije u velikoj meri još uvek vide pripadnike nekih

nacionalnih manjina, pre svih Albanaca, potom Hrvata, a manjim delom Bošnjaka i drugih nacionalnih manjina, što je u direktnoj korelaciji sa porukama koje političke elite šalju, kao i sa unutrašnjom i spoljnom politikom koju vode.

Empirijska istraživanja pokazuju da još od 90-ih godina XX veka postoji kontinuitet prisustva unutrašnjih i spoljnih „opasnih drugih“ u javnom diskursu Srbije. Osim pripadnika manjina, kao unutrašnji opasni drugi se u političkom diskursu vladajuće koalicije kao takvi tretiraju pripadnici političke elite bivše vlasti, kritički nastrojeni mediji i NVO, kao i tajkuni koji su u nemilosti vladajuće elite. To sve utiče na jačanje javno uobličenog obrasca netolerancije i razumevanja politike kao sukoba, a ne kao javne delatnosti koja primenom kompromisa upravlja društvenim različitostima. U političkom diskursu vladajuće većine kao „opasni drugi“ tretiraju se i oni koji su spremni da kritikuju vlast, te se može reći da je antipluralizam bitna odlika političkog života u Srbiji danas, odlika koja pogoduje populizmu.

U percepciji građana među tzv. spoljnim opasnim drugim izdvajaju se NATO, SAD i imigranti, i pored toga što ne postoji zaoštrena retorika prema njima, čak i uprkos proklamovanj prozapadnoj orijentaciji i proimigrantskoj retorici vladajuće većine. No, pored takve zvanične spoljnopoličke orijentacije u javnost se neretko neposredno ili posredno šalju kontradiktorne poruke o neprincipijelnoj politici Evropske unije (kao i pojedinih njenih članica) i SAD prema Beogradu, dvostrukim standardima, naklonjenosti prema „neprijateljima Srbije“, mešanju u unutrašnje stvari... Otuda tako negativna percepcija prema NATO i SAD, a potom i ne baš pozitivan odnos prema Briselu, iako se upravo EU označava kao glavni spoljnopolički partner, a evropske integracije kao glavni spoljnopolički cilj.

Mešoviti migrantski talas 2015–2016. godine doneo je sa sobom i nove spoljne „opasne druge“ – imigrante. Istraživanje pokazuje da su oni visoko kotirani na listi onih koji „ugrožavaju“ Srbiju i pored uravnotežene retorike zvaničnika i medija u Srbiji, usmerene prvenstveno na humanitarni aspekt problema. Na formiranje negativnih stavova građana prema imigrantima utiče, svakako, emitovanje direktnih ili posrednih kontradiktornih poruka o opasnosti „uvoza“ terorizma s njihovim prolaskom ili trajnim dolaskom u Srbiju.

Ukupno uzevši, na osnovu ovog istraživanja se može zaključiti da u segmentu odnosa prema ljudskim pravima i prema „opasnim drugim“ postoji realan potencijal za razvoj ksenofobičnog populizma.

LITERATURA

- Bašić, Goran (i drugi), (2017), *Izveštaj o ostvarivanju Strategije socijalnog uključivanja Roma i Romkinja u Republici Srbiji 2016–2025. godine*. Liga Roma, Fonda za otvoreno društvo, Beograd.
- Bašić, Goran, (2017), „Multietnička društva i reakcionarni populizam“, u: *Populizam*, ur. Zoran Lutovac, Institut društvenih nauka, Beograd, 147–160.
- Beogradski centar za ljudska prava, (2017), *Ljudska prava u Srbiji 2016*.
- Dimitrijević, Vojin, Popović, Dragoljub, Papić, Tatjana, Petrović Vesna, (2006) *Međunarodno pravo ljudskih prava*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd.
- Evropska komisija, (2016), *Republika Srbija – Izveštaj o napretku 2016*, Brisel, 9 novembar 2016. godine, http://eukonvent.org/wpcontent/uploads/2016/11/godisnji_izveštaj_16_srp.pdf
- Helsinški odbor za ljudska prava (2017), *Realna ograničenja Srbije u izboru sopstvene* <http://www.pravamanjina.rs/attachments/IZVESTAJ%20ZG%20O%20SPROVODJENJU%20STRATEGIJE.pdf>
- Liga Roma, Fondacija za otvoreno društvo, Beograd. https://www.ligaroma.org.rs/images/stories/vesti/MC/SKRUG_IZVESTAJ.pdf
- Lutovac, Zoran, Marković, Ksenija, (2017) „Opasni (neželjeni) drugi“ i populizam u Srbiji u: *Populizam*, ur. Zoran Lutovac, Institut društvenih nauka, Beograd, str. 87–102
- Lutovac, Zoran, (2017) „Populizam i demokratija u Srbiji“ u: *Populizam*, ur. Zoran Lutovac, Institut društvenih nauka, Beograd, str. 49–66.
- Nacionalna organizacija osoba sa invaliditetom, (2016), *Alternativni izveštaj o primeni Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom UN*, (<http://www.noois.rs/zastupnistvo/220-noois-predstavio-alternativni-izvestaj-komitetu-za-prava-osoba-sa-invaliditetom-u-zenevi>);
- Ustav Republike Srbije, (2006) *Službeni glasnik RS*, br. 98/2006.
- YUCOM, (2016), *Analitički izveštaj o nedostacima i pravnim prazninama u implementaciji postojećih politika antidiskriminacije, prevencije nasilja, zločina i govora mrženje prema LGBT osobama*, Beograd, (<http://www.yucom.org.rs/wp-content/uploads/2016/11/Analiticki-izvestaj-i-preporuke-LGBT-prava.pdf>);
- Zaštitnik građana, (2017), *Godišnji izveštaj*, <http://www.izvestaj.rs/zastitnikgradjana/#ci-2016-497>

SERBIAN CITIZENS' PERCEPTION OF HUMAN RIGHTS AND „OUT GROUPS“

ZORAN LUTOVAC
GORAN BAŠIĆ

Summary Serbian citizens' attitudes towards human rights and minorities are, on balance, positive ones. However, the number of those with negative attitudes, especially toward LGBT population, is not insignificant. One can easily imagine these negative views being exploited by right-wing radicals, potentially resulting in support for an authoritarian regime opposed to human rights.

Our survey shows a significant overlap between „dangerous others“ as designated by political elites and as perceived by ordinary citizens. Thus, minorities, especially Albanians, are the most negatively perceived „internal“ „dangerous others“ – a result closely related to political elites' messages and policies. On the other hand, despite ruling coalition's apparent pro-Western and pro-immigrant rhetoric, NATO, USA and immigrants are most negatively perceived external „dangerous others“. This can be explained by frequent media reports – almost certainly sanctioned by the ruling party – of immigrant terrorism and Western hypocrisy. Taken together, our data show that Serbian citizens' attitudes toward minorities and human rights could, in a supportive environment, degenerate into xenophobic populism.

Keywords: human rights, values, citizens' perception, populism, „out groups“